

UDK: 016:929 Smičiklas, T.
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 18. 2. 1997.

Slika hrvatske javnosti zadnje četvrtine XIX. stoljeća u korespondenciji Tadije Smičiklasa

ALEKSANDRA KOLARIĆ

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, Republika Hrvatska

Autorica analizira Smičiklasovu korespondenciju s najvažnijim pojedincima političkog, kulturnog i javnog života zadnje četvrtine XIX stoljeća.

U svojoj oporuci¹ Tadija Smičiklas kao nasljednika cjelokupne svoje imovine i ostavštine odredio je Hrvatsku akademiju znanosti i umjetnosti (današnji HAZU, a tadašnji JAZU), pa se u Arhivu HAZU-a i danas čuva njegova pismena ostavština, među kojom je i najveći dio sačuvane korespondencije.² Radi se o pismima upućenima Tadiji Smičiklasu, ali su u istom arhivu i pisma Tadijina upućena Josipu Jurju Strossmayeru u sklopu Strossmayerove ostavštine.³

U Arhivu Hrvatske u obiteljskom fondu Kukuljević⁴ sačuvana su Smičiklasova pisma Ivanovom sinu Božidaru, a u osobnoj ostavštini Milana Šufflaya, u istome arhivu, postoji jedno Smičiklasovo pismo Šufflayu.⁵

U zbirci rukopisa Nacionalne i sveučilišne knjižnice sačuvana je skupina od tridesetak pisama upućenih Smičiklasu.⁶

U Varaždinskom gradskom muzeju postoji nekoliko Smičiklasovih pisama upućenih Ivanu Kukuljeviću.⁷

¹ Marko Kostrenčić, *Tadija Smičiklas*, Zagreb, 1962., str. 52.

² Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (HAZ-u), ostavština Tadije Smičiklasa, XV-45 A, sadrži oko 400 pisama.

³ Arhiv HAZU-a, ostavština Josipa Jurja Strossmayera, XI A.

⁴ Hrvatski državni arhiv, 01.378, IV kutija.

⁵ Hrvatski državni arhiv, 01.832, I kutija.

⁶ Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zbirka rukopisa, R-5561 b, R-6491 b, R-4610 b, R-7377 b, R-4115 b, R-4119 b, R-5622 b, R-6294 b, R-6300 b, R-6965 b, R-6248 b, R-4812 b, R-4836 b, R-6248 c, R-4119 c, R-5561 b, R-7202.

⁷ Gradski muzej Varaždin, ostavština I. Kukuljevića.

Nekoliko Smičiklasovih pisama upućenih Šimi Ljubiću sačuvano je u Zadarskom arhivu u Ljubićevoj ostavštini.⁸

Podatke o pismima koja navodno postoje u Biskupijskom arhivu u Đakovu nisam uspjela provjeriti jer je taj arhiv 1991. zbog ratne opasnosti sklonjen u Sloveniju, pa nije dostupan za istraživanja.

Po broju pisama, te po njihovom značenju za povijesno istraživanje najvažnija je korespondencija koju je Smičiklas vodio sa Strossmayerom.⁹ Dopisivanja s Vatroslavom Jagićem, Milkom Cepelićem, Euzebijem Fermeđžinom, Šimom Milinovićem, Milanom Rešetarom i Kostom Vojnovićem također su važna.¹⁰

Kronološka pokrivenost Smičiklasova života pismima je sljedeća: pisma iz doba njegova školovanja (šezdesete godine) i mladosti (sedamdesete godine) su rijetka, dok su sve kasnije promjene i događaji u njegovu životu izvrsno ocrtni u mnoštvo pisama sačuvanih iz razdoblja 1880.–1905. godine.

Zadnjih deset godina Smičiklasova života ponovno je nešto slabije prisutno u pismima (1905.–1914).

Danas sačuvana Smičiklasova pisma i brojna pisma upućena njemu najbolje oslikavaju Khuenovu Hrvatsku, tadašnji krug hrvatske inteligencije okupljen oko Neodvisne narodne stranke u Zagrebu, kao centralne pozornice borbe za političku moć.

Gotovo su sva pisma prožeta sukobima u tada razjedinjenoj hrvatskoj oporbi,¹¹ onda raspravom o Svetojeronimskom zavodu u Rimu,¹² suradnjom sa SANU-om (Srpskom akademijom nauka i umetnosti),¹³ politikom popunjavanja biskupskih stolica u tadašnjoj Hrvatskoj.¹⁴ Politički je čin i slanje slika iz Galerije HAZU-a na proslavu mađarskog milenija u Peštu,¹⁵ a Khuen svojim odbijanjem dozvole za osnivanje odbora za podizanje spomenika Franji Račkome ostaje nepopustljiv i time u potpunosti politizira taj događaj.¹⁶ Politika je dodjela Matičinih nagrada za književnost,¹⁷ a Bukovac i Medović, iako je njihov životni poziv – slikarstvo – potpuno apolitična umjetnost, svojim kolebanjem između mecenatstva Strossmayera ili Kršnjavoga također su uvučeni u vrtlog

⁸ Povijesni arhiv Zadar, 11/VIII.

⁹ Arhiv HAZU-a, XV-45 A i XI A.

¹⁰ Arhiv HAZU-a, XV-45 A.

¹¹ Arhiv HAZU-a, XV-45 A i XI A.

¹² Arhiv HAZU-a, XV-45 A, pismo Šime Milinovića (Bar, 7. 5. 1902.), Dragutina Parčića (Rim, 27. 10. 1897.), Euzebija Fermeđžina (iz 1894., 1895. i 1896. g.).

¹³ Arhiv HAZU-a, XV-45 A, pisma Vatroslava Jagića (1911. g.).

¹⁴ Radilo se o Senjskoj i Zagrebačkoj nadbiskupiji; Arhiv HAZU-a, XV-45 A, pisma J. J. Strossmayera (1890. godina).

¹⁵ Arhiv HAZU-a, XI A, pisma T. Smičiklasa Strossmayeru (Zagreb, 17. 3. 1895. i Zagreb, 29. 2. 1896.) te pisma Strossmayera, XV-45 A (sine loco, vjerojatno Đakovo, 14. 3. 1896. i 26. 2. 1896.).

¹⁶ Arhiv HAZU-a, pismo Smičiklasa Strossmayeru, XI A; Zagreb, 18. 4. 1894.

¹⁷ NSB, r-6248, pismo A. Tresić-Pavičića; s.l., s.d., s.a., vjerojatno 1897.

politike.¹⁸ Naime, u Khuenovoj »pacificiranoj« Hrvatskoj, uznemiravanoj skandalima, neredima, pronevjerama, političkim izdajama i demonstracijama, sve je bilo politika.

Međutim ne samo da je svako društveno djelovanje bilo ispolitizirano, pa su nužno pisma uglednog sveučilišnog profesora i predsjednika Akademije krcata komentarima političke svakodnevice, nego je tome uzrok i Smičiklasovo aktivno bavljenje politikom.

1884. na prvim saborskim izborima održanima pod Khuenom, u vrijeme dok ovaj još nije u potpunosti uspostavio svoj aparat sile, Smičiklas se je kandidirao za saborskog zastupnika u sotinskom kotaru.¹⁹ U jednom pismu iz te godine upućenom Strossmayeru traži od njega preporuku za svećenstvo tog kotara.²⁰ Smičiklas 1887. pismom obavještava Strossmayera da se je ponovno kandidirao, te s obzirom na to da mu vlada ne želi odobriti dopust (radio je kao profesor Hrvatske povijesti na zagrebačkom sveučilištu)²¹ predlaže Strossmayeru da jedan svećenik rukovodi izbornom borbom umjesto njega.²²

Khuen je uz pomoć novog izbornog zakona, novog zakona o tiskovnim parnicama, novog saborskog poslovnika, te birokratskog i policijskog aparata uspio autokratski zavladata i vladati Hrvatskom,²³ dok je privid i farsu parlamentarizma održavao uz pomoć vladi lojalne Narodne stranke. Potrebno je naglasiti da mu je u tome pripomagala i razjedinjenost opozicije. Oslabljeni obzoraši i iznutra razjedeni pravaši međusobno se oštro sukobljavaju, pa je problem opozicijske sloge i u Smičiklasovoj prepisci postavljen kao temeljni unutrašnjopolitički problem Hrvatske.

U lipnju 1895. Strossmayer piše »Sloga nam je nužna«,²⁴ dok u pismu od 9. siječnja 1896. Kosta Vojnović piše »rat pravaša i narodnjaka šteti Dalmaciji«,²⁵ a i Vatroslav Jagić u nekoliko svojih pisama želi i preporučuje opoziciji slogu.

Do sporazuma opozicije dolazilo je vrlo teško, mučno i polagano, a kao glavnu prepreku uspješnosti dogovora Strossmayer i Smičiklas ističu Starčevića i Franka. U pismu iz svibnja 1887. Smičiklas Starčevića naziva »budalom s kojom se ne može razgovarati«,²⁶ dok za Josipa Franka, koji će imati vodeću riječ u Stranci prava devedesetih godina, kaže u svibnju 1894. kako je »ogorčen njegovom čifutskom bezobraznošću«.²⁷

¹⁸ Arhiv HAZU-a, XI A, Zagreb; 17. 4. 1893. i Zagreb, 16. 9. 1895, XV-45 A; s.l. (Đakovo) 25. 4. 1895.

¹⁹ M. Kostrenčić, nav.dj., str. 40.

²⁰ Arhiv HAZU-a, XI A; Vukovar, 06. 9. 1884.

²¹ M. Kostrenčić, nav.dj., str. 36.

²² Arhiv HAZU-a, XI A; Zagreb, 07. 5. 1887.

²³ Ferdo Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, Zagreb, 1962., str. 461.

²⁴ Arhiv HAZU-a, XV-45 A; (Đakovo) 17. 6. 1895. i (Đakovo) 02. 7. 1895.

²⁵ Arhiv HAZU-a, XV-45 A; Dubrovnik, 09. 1. 1896.

²⁶ Arhiv HAZU-a, XI A; Zagreb, 07. 5. 1897.

²⁷ Arhiv HAZU-a, XI A; Zagreb, 11. 5. 1894.

Neodvisna narodna stranka tj. obzoraši toliko je oslabjela da uopće nije sudjelovala na izborima 1892. Stvaranje oporbene koalicije postalo je krajnja nužnost. Iako Strossmayer u dva pisma ljeti 1895. piše da »uviđa da tamo gdje Frank gospodari nema govora o punoj slozi, te da sloge s pravašima nema«, a i Jagićeva pisma iz Beča su u tom razdoblju puna ogorčenja na pravaše ili stekliše, kako ih naziva, usprkos svemu tome do približavanja je ipak došlo.

Dogovori su se nakon prihvaćanja zajedničkog programa razbili na imenu nove fuzionirane stranke, jer, kako obavještava Smičiklas Strossmayera u travnju 1894., obzoraši nisu htjeli prihvatiti niti naziv Hrvatska stranka prava niti samo Stranka prava.²⁸

Do stvaranja oporbene koalicije došlo je 1896., a zadovoljstvo sporazumom u svojim pismima izražavaju i Jagić i Strossmayer i hrvatski zastupnici u Carevinskom vijeću (Spinčić, Biankini, Perić i Dapar).²⁹

Odnosi s hrvatskim Srbima također su loši. Još u studenome 1894. Strossmayer piše kako je dobio molbu srpskih đaka za pomoć, ali kako smatra da oni svojim ponašanjem tu pomoć nisu zaslužili,³⁰ a u travnju sljedeće godine svoje ogorčenje izražava riječima »društvo srpsko je pokvarenije nego prije«³¹ misleći na uspješnu suradnju Srba s Khuenovim režimom. Jagić pak smatra da »Srbi u Hrvatskoj jesu puno skrivili, ali se njihove zastave ne smiju napadati«, kako piše u siječnju 1896.³² Kosta Vojnović u pismu iz 1894. javlja o suradnji Srba s autonomašima i o hrvatsko-srpskim sukobima u Dalmaciji, a Šime Milinović, barski biskup i Smičiklasov prijatelj, piše mu početkom XX. stoljeća o problemima s velikosrpsvom, kako ga on naziva, u svojoj biskupiji.³³

Političko nezadovoljstvo u Hrvatskoj kulminiralo je 1895. spaljivanjem mađarske zastave prilikom posjeta Franje Josipa Zagrebu. Reakcija režima bila je brza i oštra: već u studenome 1895. Smičiklas javlja Strossmayeru da je osudom akademskog senata protiv studenata započela snažna akcija, te da će ih 60 biti izbačeno sa Sveučilišta.³⁴ U istome pismu Smičiklas dalje piše kako je u Zagrebu osnovano tajno društvo za pomoć izbačenim studentima, te ga moli za prilog od 1000 forinti.

U Smičiklasovoj korespondenciji novac je stalno prisutan. Mole ga za novčanu pomoć brojna rodbina, prijatelji, a ako nije riječ o posudbi novca, onda barem traže protekciju.

Strossmayer, kao jedini mecena tadašnje osiromašene Hrvatske, u ovim pismima se pojavljuje kao zaštitnik i financijer velikog dijela hrvatskog kulturnog života, a Akademije u cijelosti. Iako se stalno žali na besparicu, pa tako u jednom pismu moli Smičiklasa da ga se štedi jer će materijalno propasti,³⁵ a

²⁸ Arhiv HAZU-a, XI A; Zagreb, 18. 4. 1894.

²⁹ Arhiv HAZU-a, XV-45 A; Beč, 20. 4. 1894.

³⁰ Arhiv HAZU-a, XV-45 A; (Đakovo), 26. 9. 1894.

³¹ Arhiv HAZU-a, XV-45 A; (Đakovo), 25. 4. 1895.

³² Arhiv HAZU-a, XV-45 A; Beč, 4. 1. 1896.

³³ Arhiv HAZU-a, XV-45 A; Rim, 17. 2. 1902.

³⁴ Arhiv HAZU-a, XI A; Zagreb, 7. 11. 1895.

³⁵ Arhiv HAZU-a, XV-45 A; (Đakovo), 3. 5. 1894.

1897. izjavljuje kako svi na njega navaljuju pa se mora stegnuti.³⁶ Strossmayer zapravo neprestano daje: za studente izbačene sa Sveučilišta, za prenošenje ostataka Janka Draškovića,³⁷ za spomenik i arkadu Račkome,³⁸ za izbornu agitaciju obzoraša,³⁹ za izdavanje Akademijinog Zbornika za narodni život i običaje,⁴⁰ za izdavanje Akademijinog Rječnika,⁴¹ te za stipendije pojedincima među kojima se pojavljuju i imena Milivoja Dežmana,⁴² Maje Strozzi i Milana Šufflaya.⁴³

Šufflayu, svojem ljubimcu i štićeniku, najdarovitijem učeniku, Smičiklas ne samo da je priskrbio Strossmayerovu novčanu potporu, nego ga je i preporučio Konstantinu Jirečku u Beču, pa tako ovaj posljednji u svom pismu 1902. godine piše Smičiklasu da ga je Šufflay posjetio i da će mu pomoći.⁴⁵

Pritisak režima bio je strašan i sveprisutan. Išao je tako daleko da je kako saznajemo iz Smičiklasovog pisma Strossmayeru 1894. Khuen zabranio osnivanje Odbora za podizanje spomenika Račkome.⁴⁶

Režim stvara probleme Strossmayeru oko posjeda u Đakovu, na što se ovaj žali u nekoliko pisama. Khuen se obara i na Akademiju: Smičiklas piše Strossmayeru da »od vlade nije dobio niti novčića, te da jedino vlada nije kupila niti jednu akademijinu knjigu.«⁴⁷ U pismu Jagiću u studenome 1894. Smičiklas piše da je Akademija pismeno molila vladu za stalnu pripomoć, ali »kako čuje u budžet za slijedeću tj. 1895. godinu to nije ušlo.«⁴⁸

Jedan od načina pritiska Mađara na Hrvatsku bilo je i odugovlačenje s postavljanjem zagrebačkog nadbiskupa, što je čest tema mnogih pisama iz 1894. godine.

»Konačno dobismo nadbiskupa«,⁴⁹ piše Smičiklas; za nadbiskupa je postavljen Posilović, do tada senjski biskup. Reakcije na to imenovanje su različite. Jagić najprije 1894. piše kako je zadovoljan Posilovićevim imenovanjem,⁵⁰ a u jednom kasnijem pismu, govoreći kako je vjerojatno bio nedovoljno obaviješten o političkim prilikama u domovini, tog istog Posilovića naziva kukavicom.⁵¹

³⁶ Arhiv HAZU-a, XV-45 A; (Đakovo), 19. 10. 1897.

³⁷ Arhiv HAZU-a, XI A; Zagreb, 17. 5. 1893. i XV-45 A; (Đakovo), 25. 4. 1895.

³⁸ Arhiv HAZU-a, XI A; Zagreb, 1. 4. 1894., Zagreb, 18. 4. 1894. i XV-45 A; (Đakovo), 3. 5. 1894.

³⁹ Arhiv HAZU-a, XI A; Zagreb, 17. 9. 1897.

⁴⁰ Arhiv HAZU-a, XI A; Zagreb, 14. 10. 1897.

⁴¹ Arhiv HAZU-a, XV-45 A; Strossmayerova pisma; Strossmayer redovito prilaže po 1000 forinti za Akademijin rječnik, pa se to provlači kroz cijelu korespondenciju.

⁴² Arhiv HAZU-a, XI A; Zagreb, 3. 1. 1896. i XV-45 A; (Đakovo), 18. 7. 1897.

⁴³ Arhiv HAZU-a, XV-45 A; (Đakovo), 10. 9. 1900. i (Đakovo), 25. 4. 1901.

⁴⁴ Arhiv HAZU-a, XI A; Zagreb, 11. 10. 1901.

⁴⁵ Arhiv HAZU-a, XV-45 A; Beč, 7. 12. 1902. i Beč, 9. 4. 1903.

⁴⁶ Arhiv HAZU-a, XI A; Zagreb, 18. 4. 1894.

⁴⁷ Arhiv HAZU-a, XI A; Zagreb, 21. 12. 1903.

⁴⁸ NSB, R-4610 b; Zagreb, 7. 11. 1894.

⁴⁹ Arhiv HAZU-a, XI A; Zagreb, 1. 4. 1894.

⁵⁰ Arhiv HAZU-a, XV-45 A; Beč, 18. 4. 1894.

⁵¹ Arhiv HAZU-a, XV-45 A; Beč, 26. 4. 1906.

Niti Strossmayer niti Smičiklas nisu zadovoljni tim imenovanjem. No, dok je Smičiklas u svojim pismima umjeren, Strossmayer je vrlo oštar: u rujnu 1894. piše »Posilović je izgubljen za narod, nema vlastite misli i energije, već ispunjava samo vladine želje«. ⁵²

Još jedan problem vezan uz crkvene institucije zaokupljao je Smičiklasa, sudeći po korespondenciji. Radi se o preuređenju Zavoda sv. Jeronima u Rimu. Strossmayer 1897. piše kako želi da se Svetojeronimski zavod pretvori u »više othranilište mladih hrvatskih svećenika«, a ujedno izražava i bojazan da će to jedva uspjeti, jer u »rimskim prelatima imamo velike neprijatelje, a glavno zlo je u nadbiskupu koji neima ni glave ni srдца«. ⁵³ Iz te iste godine potiče i pismo oca Dragutina Parčića, koji iz Rima javlja o lošoj situaciji u Zavodu. ⁵⁴ Iz Rima stižu i pisma oca Euzebija Fermendžina. »U Zavodu je metež«, piše Fermendžin i predlaže Smičiklasu da potakne zagrebačkog nadbiskupa Posilovića da se zauzme za preuređenje Zavoda. ⁵⁵

Osam pisama Smičiklasovog prijatelja svećenika Frankija iz Omišlja također govore o tom Zavodu. ⁵⁶

Posebnu skupinu pisama čine ona Smičiklasovih rođaka. Rodbina mu je bila brojna i prilično zahtjevna, te ga je dosta gnjavila. Tako mu svećenik Ilija Hranilović, upravitelj župe u Metliki, 1903. javlja da Smičiklasov brat Marko previše pije, ⁵⁷ rođaci iz Žumberka mole novčanu pomoć, ⁵⁸ nećak ga moli da mu pomogne u otvaranju vlastite ljekarne, ⁵⁹ rodbina iz Amerike traži informacije o svojim u domovini, ⁶⁰ a Nikola Hranilović, svećenik iz Sošica moli ga da posreduje u svađi između starog i mladog Janka Crljenice. ⁶¹

Uz rodbinu, novčanu pomoć ili preporuku i protekciju traže i mnogi drugi. Smičiklas pomaže koliko može, a od dijela imanja koje je naslijedio od svog rođaka Đure Smičiklasa stvorio je zakladu za svećenike mladomisnike, na kojoj mu se u lipnju 1893. zahvaljuje križevački biskup Julije Drohobeczky. ⁶²

Smičiklasov znanstveni rad i suradnja s drugima su uz politiku, najčešća tema ovih pisama. Nižu se različite molbe domaćih i stranih znanstvenika za detaljnim podacima bilo o literaturi bilo o pojedinim događajima iz hrvatske povijesti, a veliki dio korespondencije čine dogovori o izdavanju znanstvenih djela Vojnovića, Bogišića, Jagića, Fermendžina i Rešetara u Akademijinim izdanjima. ⁶³

⁵² Arhiv HAZU-a, XI A i XV-45 A; pisma iz 1894.

⁵³ Arhiv HAZU-a, XV-45 A; (Đakovo), 9. 3. 1897.

⁵⁴ Arhiv HAZU-a, XV-45 A; Rim, 27. 10. 1897.

⁵⁵ Arhiv HAZU-a, XV-45 A; Rim, 17. 11. 1894.

⁵⁶ Arhiv HAZU-a, XV-45 A; Omišalj, 10. 3. 1893., Omišalj, 8. 1. 1895. Omišalj, 20. 6. 1895., Omišalj, 1. 12. 1897.

⁵⁷ Arhiv HAZU-a, XV-45 A; Metlika, 14. 12. 1903.

⁵⁸ Arhiv HAZU-a, XV-45 A; pismo brata Marka, s.l., s.d., s.a. (1903.).

⁵⁹ Arhiv HAZU-a, XV-45 A; Đuro, Stara Pazova, 9. 9. 1899.

⁶⁰ Arhiv HAZU-a, XV-45 A; Crljenica, Ilija, Whitinig Indiana, SAD, 28. 12. 1906.

⁶¹ Arhiv HAZU-a, XV-45 A; Sošice, 8. 5. 1911.

⁶² Arhiv HAZU-a, Drohobeczky, Julije, XV-45 A; Križevci, 15. 6. 1893.

⁶³ Arhiv HAZU-a, XV-45 A.

Smičiklas se također za neke informacije obraća drugima; za biografiju Račkoga traži pisma od Strossmayera⁶⁴ i od Jagića,⁶⁵ za Kukuljevićevu traži podatke od njegovog sina Božidara,⁶⁶ a nakon Strossmayerove smrti od njegovog tajnika Milka Cepelića traži 1905. biskupova pisma, te mu Cepelić u srpnju odgovara da ne zna hoće li mu ih moći poslati, jer ih nitko od svećenika ne želi prepisivati.⁶⁷ Strossmayerov rukopis okarakterizirati samo kao nečitak bio bi eufemizam.

Kroz Smičiklasovu korespondenciju prolaze mnogi znanstvenici, političari, crkvena lica, slikari, kipari i književnici. Od najpoznatijih političkih imena tu su Strossmayer, Starčević, Folnegović, Frank i Supilo, od umjetnika Bukovac, Medović – »fratar umjetnik»⁶⁸, Ivo Vojnović i Matoš, od znanstvenika spominju se Bogišić, Jagić, Jireček, Torbar, Rački, da spomenem samo neke.

Smrt je također tu, i to što dalje to češće, pa se pred nama ocrtava polagani odlazak jedne generacije s hrvatske scene. Od Smičiklasove najave Starčevićeve smrti (»Stračeviću je sasvim zlo«),⁶⁹ opaske o gašenju Mrazovićevega života (»Mrazović još samo spavajući živi«),⁷⁰ smrti Račkoga (»neprežaljeni kanonik«), preko Smičiklasove sućuti Božidaru Kukuljeviću zbog smrti oca Ivana,⁷¹ preko sofe na kojoj leži mrtav Strossmayer u Cepelićevom pismu,⁷² do konačno pisma Franje Markovića upućenog V. Jagiću 20. lipnja 1914. s viješću o smrti Tadijinoj osmoga lipnja 1914. u predvečerje prvog svjetskog rata.⁷³

S U M M A R Y

CROATIAN PUBLIC LIFE IN THE LAST QUARTER OF THE NINETEENTH CENTURY: A VIEW FROM THE LETTER OF TADIJA SMIČIKLAS

In this article the author analyzes the correspondence of Tadija Smičiklas, one of the foremost Croatian historians of the nineteenth century. Using the multitude of details preserved in these letters, the author outlines a picture of public life in Croatia during the last quarter of the nineteenth century. The letters are scattered over several Croatian archives, but the majority are deposited in the Archive of the Croatian Academy of Arts and Sciences. These are the letters of not only some of the most important figures in Croatian political, cultural, and intellectual life, but also of many average, socially anonymous individuals, the friends and relatives of Smičiklas.

⁶⁴ Arhiv HAZU-a, XI A; Zagreb, 21. 12. 1894.

⁶⁵ Arhiv HAZU-a, XV-45 A; Beč, 18. 4. 1894.

⁶⁶ Hrvatski državni arhiv, 01.378 IV kutija, (Zagreb), 21. 1. 1892.

⁶⁷ Arhiv HAZU-a, XV-45 A; (Đakovo), 20. 7. 1905.

⁶⁸ Arhiv HAZU-a, XV-45 A; J. J. Strossmayer, (Đakovo), 21. 4. 1898.

⁶⁹ Arhiv HAZU-a, XI A; (Zagreb), 3. 1. 1896.

⁷⁰ Arhiv HAZU-a, XI A; Zagreb, 30. 8. 1896.

⁷¹ Hrvatski državni arhiv, 01.378; posjetnica, s.l., s.d., s.a.

⁷² Arhiv HAZU-a, XV-45 A; Đakovo, 20. 7. 1905.

⁷³ Arhiv HAZU-a, XV-45 A; Zagreb, 20. 6. 1914.

The letters give a very detailed account of the Croatian political scene during the period of Ban Khuen-Hedervary's rule, when he dominated the political scene unchallenged due to the support of the National Party on the one hand, and a fragmented opposition on the other. The main political problems of the day are plainly visible in these letters: renewal of the Hungarian-Croatian compromise, especially its financial arrangement, the budgetary crisis, the lack of cooperation among the opposition parties, and Khuen's manipulation of the electionary process. The author pays particular attention to Smičiklas's correspondence with bishop Strossmayer. Here the main issue is the relationship between Strossmayer and Strossmayer's »prodigal son« Isidore Kršnjavi, and Kršnjavi's influence on the most important painters of the time: Celestin Medović and Vlaho Bukovac.

The account of everyday occurrences, local gossip, newspaper articles, nightlife, holidaying in Rogatec, Strossmayer's medical problems, etc., add spice to a lot of Smičiklas's correspondence. The letters also show the poor relations with Croatian Serbs, Greater Serbian nationalist pretensions in the Bay of Cattaro area, the problems relating to the reform of the Institute of St. Jerome in Rome, and those relating to the nomination of Zagreb's Archbishop and Senj's Bishop. Through this correspondence one can also witness the departure of an important generation from the national scene. The deaths of Starčević, Mrazović, Rački, Kukuljević, Strossmayer and ultimately Smičiklas himself are recounted in it. Generally speaking, the letters reveal the political weaknesses of a Croatia under foreign domination. The principal figure in Croatian cultural life who is visible, as patron and financial protector, is Josip Juraj Strossmayer.